

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธศาสนิกชน คือบุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนา มีความเชื่อและทำที่ในการปฏิบัติ ตามแบบที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสบอกไว้ ทรงแสดงเอาไว้ ทรงบัญญัติไว้ แต่เนื่องจากใน ดินแดนต่างๆ ที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่ออกไป ได้มีความเชื่อและการปฏิบัติในรูปแบบศาสนา ดั้งเดิมอยู่ก่อนแล้ว เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าไปยังดินแดนต่างๆ ได้มีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับ วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นปัจจัยสำคัญในการทำพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ยอมรับในชุมชนนั้นๆ และทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่อย่างมั่นคงในดินแดนนั้นด้วย

ในดินแดนสุวรรณภูมิโดยเฉพาะในประเทศไทย ประชาชนได้ยอมรับนับถือ พระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบว่า ภายหลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ 3 ณ พระนครปาฏลิบุตร ใน ปีพุทธศักราช 218 ได้ทรงส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ รวม 9 สาย ใน บรรดาพระสงฆ์ทั้ง 9 สายนั้น พระโสณะและพระอุตตระ ได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ใน ดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานว่าได้แก่จังหวัดนครปฐม ตามหลักฐาน โบราณสถานและ โบราณวัตถุที่เป็นประจักษ์พยานอยู่ในปัจจุบัน นับได้ว่าชาวไทยได้รับพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท เป็นครั้งแรก

ต่อมา ในปีพุทธศักราช 620 พระเจ้ากนิษกะมหาราชได้ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ 4 ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชัณฑร จากนั้นได้ส่งพระสงฆ์ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาจุดเดียวกับที่ พระเจ้าอโศกได้ทรงกระทำ พระเจ้ามิ่งดีทรงนำพระพุทธศาสนาแบบมหายานนี้จากอาเซียกลาง มายังประเทศจีนและได้ทรงส่งทูตสันถวไมตรีมายังขุนหลวงเม้า กษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอัย ลาว โดยคณะทูตได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ด้วย เป็นเหตุให้หัวเมืองไทยทั้ง 77 ซึ่งมีราษฎร จำนวน 51,890 ครอบครัวหันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555, หน้า 143-144)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องบ่งชี้ว่า ชาวไทยได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนานอกจากจะเป็นศาสนาประจำชาติไทยแล้ว ยังเป็นต้นกำเนิดแห่งศีลธรรมจริยธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณีตลอดถึงวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา คำสอนทางศาสนาได้มีส่วนช่วยขัดเกลาจิตใจหล่อหลอมลักษณะนิสัยให้เกิดรูปแบบทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม สืบทอดกันมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ไทยในที่สุด

ในอภินิหารปัจเจกขณะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสให้พิจารณาความเป็นไปของชีวิตอยู่เนืองๆ ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ฐานะ 5 ประการนี้ อันสตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ 5 ประการเป็นไฉน คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ 1 เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ 1 เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ 1 เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น 1 เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น 1” (อง.ปญจก.22/57/81.)

จากอภินิหารปัจเจกขณะข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์เราเกิดมาย่อมไม่อาจข้ามพ้นวงจรของชีวิต ที่เกิด แก่ เจ็บและตายไปได้ ในธรรมชาติของสรรพสิ่งที่ปรากฏขึ้นจะต้องเป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุปัจจัย การที่มันจะเกิดขึ้นมาเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ได้ ต้องอาศัยเหตุปัจจัยทำให้เกิดขึ้น เมื่อเกิดมาแล้วดำรงอยู่ได้ก็เพราะมีเหตุแห่งปัจจัยให้ดำรงอยู่ และเมื่อเสื่อมสลายลง ก็มีปัจจัยทำให้เสื่อมสลายไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นอย่างลอยๆ โดยปราศจากเหตุปัจจัย (พระเทียรวิทย์ อดุลสนุโต (โอชาวัฒน์), 2548, หน้า 56)

สรรพสัตว์เป็นสิ่งต้องตาย มนุษย์เป็นหนึ่งในสรรพสัตว์ มนุษย์ทุกคนต้องตาย ธรรมชาติไม่เคยให้สิทธิพิเศษแก่สัตว์ใดใน โลกที่จะไม่พบกับความตาย ความตายกับชีวิตเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกันมาก เมื่อเราพูดถึงชีวิต ความตายก็เป็นสิ่งที่แฝงอยู่และพร้อมจะปรากฏทุกเมื่อ เพราะสิ่งใดมีชีวิตสิ่งนั้นต้องตาย ความตายจึงเป็นปัญหาที่ต้องนำมาขบคิด เพื่อให้เกิดพลังในการต่อสู้ที่จะดำรงอยู่ในโลกนี้อย่างมีคุณค่าและมีความหมาย (พระอารดินทร์ เขมธมโม (รัตนภู), 2549, หน้า 5)

เมื่อความตายเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ ก็ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้น เรื่องของการจัดทำศพภายหลังการตาย วัฒนธรรมไทยมีประเพณีชีวิตเกี่ยวกับความตาย ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงความเป็นมาของหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพ แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ความเข้าใจของพุทธศาสนิกชน เพื่อทราบความเป็นมาของพิธีกรรมและความเชื่อ

ตลอดจนความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนต่อการจัดงานศพ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับการทำศพของพุทธศาสนิกชนสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีกรรมการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาหลักธรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อการจัดพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน
2. เพื่อศึกษาความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อของพุทธศาสนิกชนต่อพิธีกรรมในการทำศพ

คำถามการวิจัย

1. หลักธรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนามีผลต่อการจัดพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนชาวไทยพุทธเถรวาทอย่างไร
2. ความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อที่ได้รับจากพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีกรรมในการทำศพในวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ดังนี้

การวิจัยในเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (Content analysis) ข้อมูลต่างๆ ในชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิ โดยการศึกษาและค้นคว้า จากพระไตรปิฎก เอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต (Observes) การสัมภาษณ์ (Interviews) โดยในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นจะมีการวิจัยเชิงเอกสาร เป็นขั้นตอนแรกของการศึกษาวิจัย ที่นำมาวิเคราะห์

หลักธรรมที่ได้จากการทำศพ แบบสัมภาษณ์ (Interviews) และแบบสังเกต (Observes) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับเป้าหมาย

การวิจัยเชิงปริมาณ โดยการสำรวจ (Survey research) เป็นขั้นตอนหลังจากที่ได้ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพแล้วเพื่อศึกษาขอบข่าย จึงตามเก็บข้อมูลโดยแบบสอบถาม (Questionnaires)

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

เป็นการศึกษาถึงหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีกรรมในการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร โดยได้ศึกษาในขอบเขตเนื้อหาดังต่อไปนี้

2.1 หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย

2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย

2.3 ความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อในพิธีกรรมการทำศพของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย

2.4 พิธีกรรมในการทำศพการทำศพในสมัยก่อนพุทธกาลในสมัยพุทธกาลและในสังคมไทยในปัจจุบัน

3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.1 ประชากร

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยทั้งการสังเกต การสัมภาษณ์ และการออกแบบสอบถาม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือประชากรดังต่อไปนี้

ในการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือพระภิกษุในวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพระภิกษุผู้เคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร รวมทั้งพระภิกษุผู้มีประสบการณ์ในพิธีกรรมบำเพ็ญกุศลวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และเจ้าหน้าที่ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมการทำศพโดยตรงอย่างต่อเนื่อง

ในการออกแบบสอบถาม ประชากรเป็นพุทธศาสนิกชนผู้เข้าร่วมพิธีกรรมในการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพุทธศาสนิกชนผู้ที่เคยมาร่วมในพิธีกรรมการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

3.2 กลุ่มตัวอย่าง

ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่กำหนดเป็นกลุ่มตัวอย่างคือพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพระภิกษุผู้เคยดำรงตำแหน่ง

ผู้อำนวยการ ฅาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร รวมทั้งพระภิกษุผู้มีประสบการณ์ในพิธีการบำเพ็ญกุศพลัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวน 5 รูป และเจ้าหน้าที่ฅาปนสถานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมการทำศพโดยตรงอย่างต่อเนื่องยาวนาน จำนวน 2 คน

ในการออกแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างคือพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีกรรมในการทำศพ ที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร และพุทธศาสนิกชนผู้ที่เคยมาร่วมในพิธีกรรมการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหารที่อายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป ใช้วิธีการสุ่มเลือกในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 343 คน

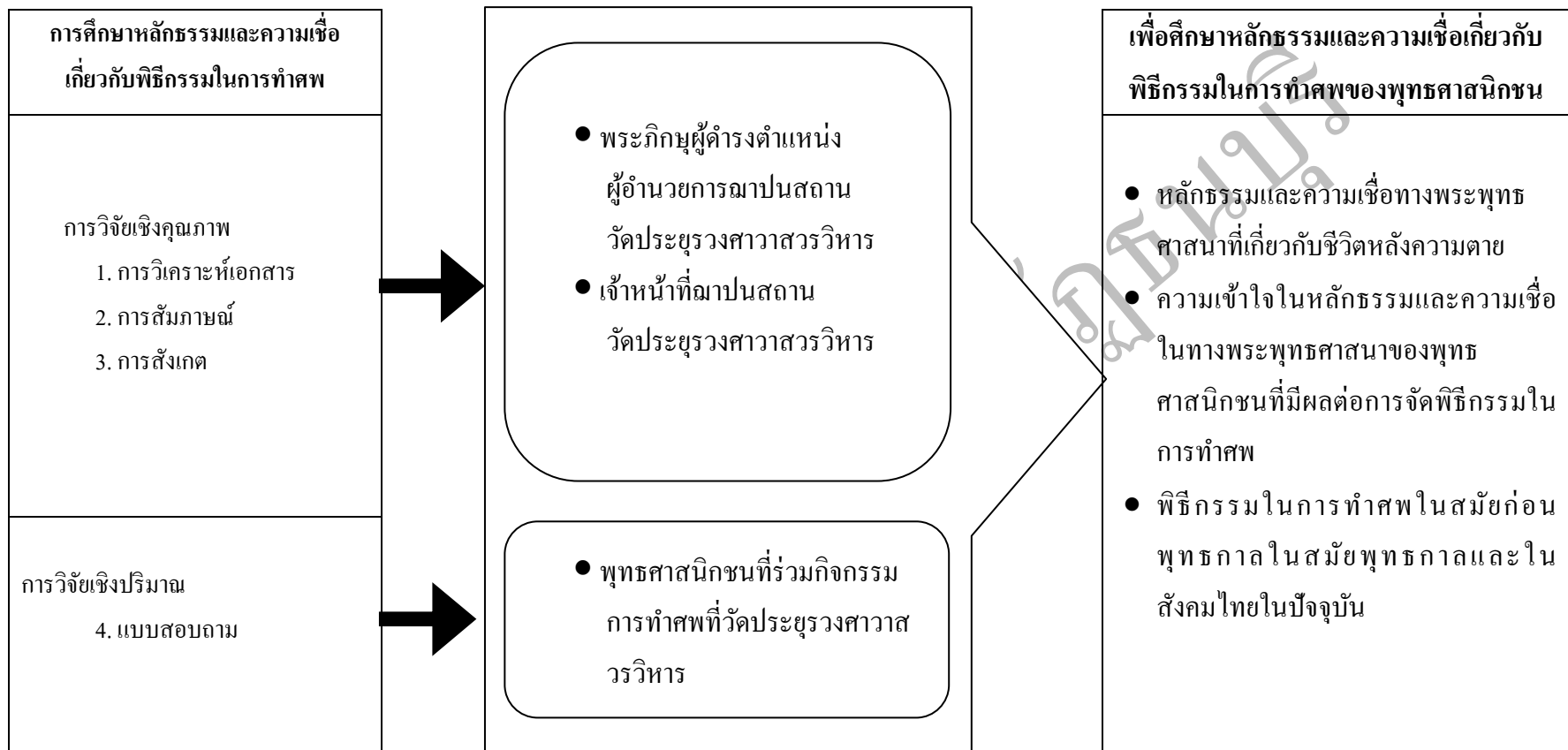
4. ตัวแปรที่ศึกษา

- 4.1 หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย
- 4.2 ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย
- 4.3 ความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อในพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย
- 4.4 พิธีกรรมในการทำศพการทำศพในสมัยก่อนพุทธกาลในสมัยพุทธกาลและในสังคมไทยในปัจจุบัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาดังหลักธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีกรรมในการทำศพที่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร โดยการสัมภาษณ์ การสังเกต และการออกแบบสอบถาม รวมไปถึงการหาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เพื่อมาประมวลผลสรุป ซึ่งขอบเขตของเนื้อหาอยู่ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย
2. ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย
3. ความเข้าใจในหลักธรรมและความเชื่อในพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย
4. พิธีกรรมในการทำศพการทำศพในสมัยก่อนพุทธกาลในสมัยพุทธกาลและในสังคมไทยในปัจจุบัน

ภาพที่ 1.1 แผนผังที่สรุปกรอบแนวคิดของการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

หลักกรรม หมายถึงคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ว่าด้วยชีวิตและความตาย ความเป็นไปภายหลังจากที่ตายจากโลกนี้ไปแล้ว และหลักปฏิบัติที่ผู้ยังมีชีวิตอยู่จะพึงปฏิบัติทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้ตาย

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเป็นธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม สิ่งที่มีมนุษย์ได้สัมผัสทางใดทางหนึ่งจากอายตนะทั้ง 6 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เป็นต้นเหตุของ ความเชื่ออันเป็นสัญชาตญาณ เมื่อเกิดการเพาะบ่มความเชื่อ โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ได้สัมผัสเป็นประจำ เป็นเครื่องช่วยให้ความเชื่อเจริญเติบโต จึงเกิดรูปเกิดสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงเกิดความเชื่อในรูปแบบความเชื่อที่เป็นรูปธรรม และความเชื่อที่เป็นนามธรรม ในการวิจัยนี้มุ่งความเชื่อในความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรียกว่า **ตถาคตโพธิสัทธา** เป็นเหตุให้เกิดการยอมรับและนำไปสู่การดำเนินชีวิตตามครรลองคลองธรรมตั้งแต่เกิดจนตายที่เรียกว่า **วิถีพุทธ**

พิธีกรรมในการทำศพ หมายถึง ลำดับขั้นตอนพิธีกรรมการจัดงานศพตั้งแต่เริ่มต้น ภายหลังจากการตาย การอาบน้ำศพ การแต่งตัวศพ การนำศพลงหีบ การตั้งศพบำเพ็ญกุศล การประกอบพิธีฌาปนกิจศพจนถึงขั้นตอนการเก็บกระดูก และการลอยอังคาร

พุทธศาสนิกชน หมายถึง บุคคลที่มีความเชื่อและความเลื่อมใสในพุทธศาสนา ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา รวมทั้งสามเณร สามเณรีและสิกขมานาด้วย

ภิกษุ หมายถึง บุรุษที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนาที่แต่งกายด้วยผ้าไตรจีวร ถือศีล 227 ข้อ ปฏิบัติตามวัตรที่บัญญัติในพระธรรมวินัย ที่ระบุในพระไตรปิฎก

ภิกษุณี หมายถึง สตรีที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนาที่แต่งกายด้วยผ้าไตรจีวร ถือศีล 311 ข้อ ปฏิบัติตามวัตรที่บัญญัติในพระธรรมวินัย ที่ระบุในพระไตรปิฎก

อุบาสก หมายถึง บุรุษที่ครองเรือน ถือศีล 5 ข้อ หรือศีล 8 ข้อ

อุบาสิกา หมายถึง สตรีที่ครองเรือน ถือศีล 5 ข้อ หรือศีล 8 ข้อ ส่วนสตรีผู้ไม่ครองเรือน ถือศีล 8 ข้อตลอดชีวิตเรียกว่า แม่ชี

หินยาน หมายถึงยานเล็ก หรือยานที่คับแคบ เป็นชื่อนิกายของภิกษุฝ่ายใต้หรือทักษิณ นิกายที่ถือตามคติที่พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา สอนให้พระสงฆ์ปฏิบัติเพื่อดับกิเลสของตนเองก่อนแล้วจึงสอนให้ผู้อื่นดับกิเลสตาม และห้ามเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระวินัยอย่างเด็ดขาด โดยใช้ภาษามคธหรือบาลีในการจารึกพระธรรมคำสอน มีความเจริญรุ่งเรืองในศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา และไทย ซึ่งนับถือนิกายนี้สืบต่อกันมา

ตั้งแต่บรรพชน คำว่า หินยาน (ซึ่งฝ่ายมหายานเรียก) มีการเริ่มใช้ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 400 ต่อมาในการประชุมองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.) ครั้งแรก ที่ประเทศศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. 2493 ที่ประชุมมีมติให้เลิกใช้คำว่า “หินยาน” และให้ใช้คำว่า “เถรวาท” ในทุกกรณี

มหายาน หมายถึง ยานใหญ่ เป็นชื่อนิกายของภิกษุฝ่ายเหนือของอินเดียหรืออุตรนิกายหรืออจาริยวาทซึ่งแยกตัวออกมาจากพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม โดยถือคติที่ว่าพระธรรมวินัยสามารถปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมและใช้ภาษาสันสกฤตในการจารึกพระธรรมคำสอน มุ่งหมายเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มหาชนเลื่อมใสก่อนแล้วจึงสอนให้ระดับกิเลสทั้งยังได้แก้ไขคำสอนให้ผันแปรไปตามลำดับ นิกายนี้ได้แผ่เข้าไปเจริญรุ่งเรืองในทิเบต มองโกเลีย จีน เกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม และไซบีเรีย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบหลักธรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อการจัดพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน
2. ทำให้ทราบความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนต่อพิธีกรรมในการทำศพ
3. ทำให้ทราบความคิดเห็นและความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนและความเชื่อในพิธีกรรมในการทำศพของพุทธศาสนิกชน
4. ทำให้ทราบพิธีกรรมในการทำศพในสมัยก่อนพุทธกาลในสมัยพุทธกาลและในสังคมไทยในปัจจุบัน